

clou que «Ramon Llull puede ser uno de los primeros filósofos medievales que intenta representar en diagramas geométricos los lenguajes de la cuantificación de cualidades elementales y principios esenciales» (p. 753).

Núria Gómez Llauger

54) Hughes, «The “unionist” thesis reconsidered: do recent datings of the *Ars compendiosa inveniendi veritatem* cycle allow us to infer that the concepts of deification and hominification used by Ramon Llull were devised for a largely “schismatic” audience?»

En aquest treball Robert D. Hughes revisa les tesis de Sebastià Garcías Palou sobre el lloc que ocupa el cisma entre l'Església occidental i oriental en el pensament de Ramon Llull.

Mentre que Garcías Palou, al seu *Ramon Llull en la historia del ecumenismo* (1986), mantenia que Llull no s'interessà per la resolució del gran cisma fins als anys 80 del segle XIII, Hughes mostra, a partir de les datacions recents de la *Doctrina pueril* i del *Blaquerna*, que aquesta preocupació ja era ben present durant la dècada anterior. En aquesta mateixa línia, Hughes proposa situar el *Liber de Sancto Spiritu* al voltant de l'any 1278, és a dir, en un context proper al Segon Concili de Lió (1274). Amb aquesta revisió cronològica, que es basa en una acurada comparació dels continguts del *Liber de Sancto Spiritu* i les coordenades historicopolítiques del moment, Hughes de fet rehabilita les afirmacions d'Eugène Kamar a *EL* 1 (1957), pp. 31-43. Tot seguit, en una segona part de l'article, l'autor proposa que, a més, els termes clau de Llull «deïficació» i «hominificació» podrien tenir a veure amb els cristians orientals. Com que aquestes nocions, sobretot la deïficació o *theôsis*, es fan ressò d'una llarga tradició grega, podrien haver estat escollides per Llull deliberadament com a punt de partida per a la discussió cristològica entre els llatins i alguns cismàtics.

En totes dues parts, Hughes insisteix en la possible formació patrística de Llull, al·legant una sèrie de textos molt difosos que li podien haver servit de fonts, tant per les nocions que tingué de la teologia trinitària com de la cristologia gregues. Tot i que simpatitza amb aquesta idea, caldria preguntar-se en quin lloc podia haver llegit Llull aquests textos d'ençà dels anys 70. El molt popular *De fide orthodoxa* de Joan de Damasc, per exemple, que Hughes invoca en dues ocasions, constitueix una llacuna sorprenent als catàlegs de La Real, com afirma Hillgarth al seu ben conegut estudi sobre la biblioteca del monestir.

En resum, l'article representa una sòlida aportació a la cronologia lul·liana que sens dubte ajudarà a entendre millor la primera etapa de la producció intel·lectual de Llull.

A. Fidora